

ДР БОЖИДАР С. МАРКОВИЋ
(1903–2002)

У тренутку када смо скромно обележавали стогодишњицу рођења професора Милоша Радојковића сазнали смо да му се придружио његов колега, кум и дугогодишњи пријатељ Божидар Марковић. Много шта их је спајало у њиховим дугим животима, чак и истовремено одсуство с Факултета (1942–1945) зато што се нису пријавили на конкурс расписан за време окупације. Били су духом заједно и на комеморацији професору Радојковићу. Професор Марковић није био на њеном почетку због заузетости на седници Сталног одбора за баштину али је стигао у тренутку када се одавала пошта генерацији „вршњака века“. Требало је видети лице професора Марковића који је у ономе што је чуо препознавао и себе.

рковића је наизглед био миран али је у суштини био буран и праћем сеобама. Солун (у коме је рођен) – Београд – Крагујевац – Београд – Париз – Београд – Крагујевац. Невољно је имао и разне послодавце. Ако је ишта желео то је да буде професор Правног факултета у Београду¹ али је, вољом других, то најкраће могао да буде. Али ако има утехе то је сазнање да је професор Божидар Марковић био на Факултету у време његовог највећег успона и доласка прве послератне генерације наставника (1933–1941) и да је доживео да се на њега „врати“ када су политичке прилике то дозволиле. Ако су претходне генерације биле ускраћене да слушају „предавања професора Божидара Марковића наша је ипак имала ту привилегију да га среће у овој средини као покретача и организатора научно-истраживачког рада.

Агилни професор Божидар Марковић је пре другог светског рата био управник Семинара за грађанско право, ангажован у листу „Напред“ и Библиотеци „Политика и друштво“ а посла се прихватио одмах по „повратку“ почетком деведесетих година сада већ прошлог века. Када сам га, приликом првог сусрета на факултету, питао уобичајено како је одговорио ми је: „У 87. години

1 Зато је 1946. одбио да оде на један новоосновани Правни факултет.

живота почињем други живот“ и обавестио ме да ће се наставити издавање Библиотеке „Политика и друштво“ (о чему смо сазнали из новина). Одмах је затражио рукопис од сто страница и журно наставио својим путем. Такав је увек био, радан, рационалан и непосредан.

Захваљујући тим особинама професор Божидар Марковић је био предодређен за председника Сталног одбора за баштину Правног факултета.² Већ на првој седници Одбора (одржаној 11. марта 1993) је предложио амбициозан програм рада који је утврђен новембра 1993. Усред највеће инфлације коју је доживела ова држава! У таквим околностима је настављен рад на издавању зборника радова са скупа о научној баштини а на предлог професора Драгаша Денковића је покренута иницијатива да се, поводом педесетогодишњице смрти, организује научни скуп о правној и политичкој мисли Михаила Илића. Српској академији наука је предложено заједничко обележавање сто педесетогодишњице доношења Српског грађанског законика. Такви подухвати нам данас, у привидно повољнијим приликама, изгледају немогући. Тада је много шта било могуће па је, на предлог професора Миодрaга Јовичића, са Српском академијом наука и уметности организован научни скуп о животу и делу Слободана Јовановића. Томе је немерљив допринос дао професор Божидар Марковић не само давањем подршке. Он је на тим скуповима био са саопштењима а не као почасни гост.

Професор Божидар Марковић се трудио да максимално надокнади пропуштено на факултету. Међутим, он се стварно никада није одвајао од права, правне науке и праксе. Пре рата се залагао за обрађивање судске праксе и њено критичко приказивање³ и тиме утро пут систематском објављивању судске праксе из свих области права. Сам је томе доприносио коментаришући поједине судске одлуке које су привлачиле његову пажњу. После рата је петнаест година радио на законодавству. Писао је коментаре,⁴ чланке и студије од којих је најзначајнија о Димитрију Матићу.⁵ Вишедеценијски преводилачки рад је повлачио бављење Божидача Марковића ауторским правом, о чему сведочи већи број чланака

2. Одбор је основан марта 1993. одлуком Наставно-научног већа а у извесном смислу је произашао из одбора који је организовао саветовање о научној баштини Правног факултета 1841–1941.

3. Б. Марковић, *Улога судске праксе и њено обрађивање*, „Архив за правне и друштвене науке“, 1940, књ. XL (LXII), бр. 2, стр. 100–113; – *За боље обрађивање судске праксе*, белешка у истом броју „Архива“, стр. 177–178.

4. *Закон о наслеђивању са објашњењима*, изд. „Архива за правне и друштвене науке“, Београд 1955, стр. 81–185.

5. Б. Марковић, *Димитрије Матић – лик једног правника*, САНУ, Београд 1977.

у нагим и страним часописима, и ангажовање у Савезу преводилаца, Међународној федерацији преводилаца и Југословенској ауторској агенцији.

Када је превалио деведесету годину живота Божидар је за две године превео три докторске дисертације, одбрањене у Паризу, које су објављене у издању Правног факултета у Београду – своју о појму правде и развоју позитивног приватног права,⁶ Михаила Илића о Друштву народа и његовом праву⁷ и Живана Спасојевића о аналозији и тумачењу⁸ са опширним предговором о Живану Спасојевићу и његовом делу.⁹ Тиме је дао свој лични допринос остварењу програма рада Одбора за баштину који је сачинио.

Захваљујући својој дуговечности професор Божидар Марковић је доживео мало благодети живота а много више буре које су током последњег века прохујале над Европом а нарочито изнад ових балканских простора. Имао је снагу и срећу да их преживи и да постави рекорде у научном и јавном деловању. Више од седамдесет година је био присутан у научном животу, више од педесет година као преводилац, четрдесет година арбитар Спољнотрговинске арбитраже при Привредној комори Југославије, тридесет две године члан Управног одбора Југословенске ауторске агенције, двадесет седам година члан Управног одбора Међународне федерације преводилаца. Те рекорде, чија се дужина не изражава у годинама већ у деценијама, моћи ће да надмаше, спортски речено (а професору Божидару Марковићу ни бављење спортом са колегама није било страно, нарочито планинарење и веслање), само будући стогодишњаки који се од раних година буду угледали на професора Божидара Марковића и следили његов светао пример.

Момир Милојевић

6 Б. Марковић, *Озглед о односима између појма правде и развојка позитивног приватног права*, Београд 1995.

7 М. Илић, *Опширна разматрања о Друштву народа и његовом праву*, Београд 1996.

8 Ж. Спасојевић, *Аналогија и тумачење. Прилог проучавању метода у приватном праву*, Београд 1996.

9 Опште је познато да је међу својим професорима Божидар Марковић најчешће помињао Живана Спасојевића.

БОЖИДАР С. МАРКОВИЋ

Рођен у Солуну 1903. године Божидар С. Марковић је завршио правне студије у Београду 1926. године а докторску дисертацију под називом „Essai sur les rapports entre la notion de Justice et l'élaboration du Droit privé positif“ одбранио је јуна 1930. године на Правном факултету у Паризу. За доцента на Правном факултету Београдског универзитета изабран је 1933. године а за ванредног професора 1938. године. Рат је спречио даљи научни успон професора Марковића у кога је Правни факултет у Београду оправдано полагао велике наде.

За време окупације, његово држање као и држање неких других професора Универзитета, било је пример часног живљења, а особито се показало у два критична тренутка. Најпре, када је окупацијски режим упутио Апел српском народу против комунизма, Божидар С. Марковић је одбио да га потпише. Други пут – тај исти режим претходно је отпустио из службе све дотадашње професоре а потом расписао нови конкурс за универзитетске наставнике – професор Марковић је одбио да се пријави на конкурс, сматрајући да је преуређење Универзитета под окупацијом у супротности са међународним правом. Окупацијска власт је његово одбијање протумачила као да је тиме поднео оставку на државну службу и Божидар С. Марковић је у јулу 1942. године остао без запослења и без прихода. После ослобођења уместо да добије признање за часно држање у доба окупације, професор Марковић је пензионисан као ванредни професор Универзитета, чиме му је онемогућено даље бављење научним радом. Божидар С. Марковић морао је да се посвети обезбеђењу егзистенције обављајући послове који су га удаљавали од филозофије права и опште теорије права. Стога се може рећи да су поред његове докторске расправе и његови најважнији радови: „Проблем основа и интерпретације приватног права у светлости учења социолошке школе“, *Архив за правне и друштвене науке*, септембар бр. 3/1931, стр. 182–202; „Теорија права у филозофском систему Баруха Спинозе“, *Архив*, новембар бр. 4/1931; „О методи у приватном праву“, *Архив*, фебруар бр. 2/1934; „Солидаризам и право“, *Архив*, април бр. 4/1935; „Демократија и савремено приватно право“, *Бранич*, број за сеп-

тембар и октобар 1936, „Начела демократије“, *Библиоотека њолиџика и друштво*, свеска бр. 2, Београд 1937; „Правичност као мисао и правно искуство“, *Архив*, септембар бр. 3/1937; „Француска мисао у праву“, *Библиоотека њолиџика и друштво* бр. 19/1938; „Правичност као извор права“, *Архив* бр. 1/1939; „Право и социологија“, *Социолошки преглед*, књ. прва, Београд 1938, стр. 153 и 158; „Реформа нашег грађанског законодавства“, Београд 1939, настали у распону од свега десетак година и уз то у једном сразмерно удаљеном периоду. И поред тога, његова излагања у којима се бави питањем правде и правичности и појма позитивног права, као и питањима односа између права као научне дисциплине, на једној, и филозофије и социологије као науке, на другој страни, задржавају своју актуелност и данас. Допринос који је својом докторском дисертацијом и доцнијим радовима дао општој теорији права, филозофији права и грађанском праву (које је одувек било у средишту његовог интересовања) много значи не само као упознавање са једном важном епохом у развоју наше правне мисли, него и као подстицај за даља истраживања.

Друга, мање позната правничким круговима у нас, била је делатност Божидара С. Марковића у арбитражи. Југословенска спољнотрговинска арбитража уживала је углед непристрасне и објективне институције. Заслуге за то умногоне припадају Михаилу Константиновићу, који је низ година био њен председник, и професору Божидару С. Марковићу који је са још неким истакнутим арбитрама био један од стубова на којима је почивала. Млађи правници, који су постајали арбитраи, добијали су одлуке професора Марковића да им послуже као узор. Треба само погледати прилог о суђењу по правичности, који представља, у ствари, текст образложења једне од арбитражних одлука. Професор Марковић, у својству председника Арбитражног већа, сјајном аргументацијом и непоновљивим стилем осмислио је и написао своје одлуке.

Превођењем се почео бавити из нужде. Та делатност није била на главном правцу његовог позива него споредан производ његовог образовања и културе. Мајка Јелисавета, жена ретких способности и сама је преводила са четири језика: француског, енглеског, норвешког и латинског. Њено дело обухвата око седамдесет превода, међу којима су и књиге теолога и филозофа Томе Кемпинског и превод романа *Кристијина Лаврансова* норвешке списатељице Сигрид Ундсет. У родитељском дому Божидар С. Марковић је добио сигурне основе опште културе, а познавање три језика који су за правнике у нашим условима од прворазредног значаја, француског, немачког и енглеског, омогућило му је да у данима када је био без службе живи од превођења. Превео је више од двадесет романа и других књижевних дела са француског и енглеског језика и десетак научних и стручних књига. Међу пис-

цима које је преводио налазе се Чарлс Дикенс, Виљем Фокнер, Џон Голсворти, Џонатан Свифт и Џорџ Мередит из англо-америчке и Андре Малро, Жерар де Нервал, Стендал и Жан-Пол Сартр из француске књижевности. Од стручних књига вреди издвојити превод Диркемовог дела о подели друштвеног рада. Као што је речено, после пензионисања издржавао се делом продајући ствари из куће а делом од превођења. Али ни то није било довољно онима који су примењивали унутрашњи остракизам према професору Божида-ру С. Марковићу. Наиме, у једном, истина краћем раздобљу, није му било дозвољено да преводе објављује под својим именом. И отуда се на корицама књиге *Хаклбери Фин* Марка Твена и књиге *Ружа и њрсиен* Текерија, налази име Јелисавете Марковић а не Божидара С. Марковића као преводиоца. Тако је мајка посудила преводилачко име сину и заклонила га од власти а за узврат добила два превода више иако их није тражила.

Миодраг Орлић